

BAGDI SÁRA

A szakegyleten innen és túl

Szakszervezeti politika és a jutagyi nőmunkások konfliktusai a szociáldemokrata sajtóban és az *Egy ember életében*

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2024.2.8>

Balázs Klára emlékének

A tanulmány az újpesti jutagyi példáján keresztül vizsgálja, hogy a munkásmozgalom-történet és -emlékezet miként hozza létre a sztrájkmozgalmak esszencialista értelmezéseit, és ezek kritikáján keresztül elemzi, miként rekonstruálhatók azon gazdasági és társadalmi viszonyok, amelyek a jutagyi körül alakuló diskurzust meghatározták.¹ A következő oldalakon ezen szempontokat szem előtt tartva mutatom be az 1903 és 1908 között szerveződő jutagyi sztrájkok eseményeit, és a szociáldemokrata sajtó tudósításaiból kirajzolódó narratívát vetem össze Kassák Lajos életrajzi regényének² vonatkozó szakaszaival. Szerkezetét tekintve a tanulmányban először röviden tárgyalom, hogy az iparosodó Budapest miként integrálta a nők munkáját, és a különböző munkaformák eltérő integrációja hogyan hatott vissza a munkásosztálybeli nők és a munkásmozgalom viszo-

¹ A tanulmány Meszmann Tibor, Teller Katalin és Susan Zimmermann javaslatainak, a Helyzet Műhely közösségében végzett munkának köszönhetően nyerte el végleges formáját, és a Petőfi Irodalmi Múzeum – Kassák Múzeum Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott, „Kassák Lajos és Simon Jolán 1909 és 1928 közötti levelezésének digitális kritikai kiadása és a modernségkutatás új perspektívái” (OTKA FK-139325) című projektjéhez kapcsolódóan készült a Kassák Múzeum oktatási és kutatási segédanyagaként.

² Az *Egy ember élete* először 1924-től jelent meg folytatásokban a *Nyugat* folyóiratban, később kötetként is többször kiadták.

nyára. Ezután röviden bemutatom, hogy a *Népszava* 1903-as sztrájk tudósításai miként számoltak be a jutagyári megmozdulásokról, és a szervezkedéssel kapcsolatban milyen feladatokat jelöltek ki, majd a tanulmány második felében azt vizsgálom, hogy Kassák életrajzi regénye miként árnyalja, valamint megnyiben mond ellent annak a szervezetépítési stratégiának, amelyet a *Népszava* 1903-ban kijelölt a gyár nőmunkásainak.

Sem az 1903-as sztrájk tudósítások sematikus, bevett formulákat alkalmazó szövegei, sem Kassáknak a konkrét eseményekhez képest több mint tizenöt évvel később publikált szépirodalmi munkája nem ad lehetőséget arra, hogy a jutagyári sztrájkokat részletekbe menően értékeljük. Továbbá mindkét esetben arról van szó, hogy a szövegek közvetett állításai túlmutatnak a konkrét események bemutatásán: a *Népszava* sztrájk tudósításai a munkások elképzelt közösségének közvetítették a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) mozgalomépítési stratégiáit, viszont a jutagyári megmozdulások azon viszonyai, amelyek nem illeszkedtek ehhez, nem kerültek kifejtésre. *Az egy ember életének* narratív íve pedig abba a kontextusba ágyazódik be, amely a szöveg írásakor, az 1920-as évek első felében meghatározta Kassákot, és nem függetleníthető attól, hogy miként pozicionálta magát akkor a munkásmozgalomhoz és az MSZDP-hez képest.

A szerző a regényében a jutagyári sztrájk leírását megelőző oldalakon az Ainger csavargyárban szervezett bérsztrájkkal foglalkozik, és a két megmozdulás apropóján két különböző aspektusból vizsgálja a gyári munkásszerveződés gyakorlatait. A csavargyári események a munkások és a gyártulajdonos közötti konfliktust mutatják be, míg a 1908-as jutagyári sztrájk előkészítéséről szóló részek a munkásmozgalmon belüli ellentétekre koncentrálnak. Kassák regénye, fikciós jellege ellenére, segít jobban megérteni, hogy a szociáldemokrata politika mozgásterének praktikus korlátai miként hatottak vissza a helyi mozgalmakra, és lehetőséget nyújt arra is, hogy azoknak a gyárakban dolgozó, szintén szocialista agitátoroknak a munkája láthatóvá váljon, akik felismerték ezeket a belső ellentéteket, és érdemben igyekeztek kezelni őket. A tanulmány célja ezeknek a konfliktusoknak a mélyebb megértése, továbbá annak az elemzése, hogy a forrás-

szövegek milyen rejtett előfeltételezésekkel élnek, ezért számot kell vetni azzal is, hogy azok a látszólag univerzális mozgalmi ethoszok, amelyekhez képest az egyes források a jutagári munkások ellenállását értékelik, sok esetben jobban tükrözik a beszélő saját, mozgalmon belül elfoglalt pozícióját, mint a jutagári munkások tényleges társadalmi valóságát.

A munkásosztálybeli nők kettős integrációja és alkupozíciója a századfordulós mozgalmakban

1880 és 1900 között az ipari munkásságon belül a nők aránya 10%-ról 20%-ra növekedett az országban, ez a formális bérmunkába frissen belépő munkaerő azonban nem egyenlően oszlott meg a különböző szektorok között. Az ipari nőmunka az alacsony haszonrátával működő élelmiszeriparban és a textiliparban koncentrált, előbbi nagyjából huszonegyezer, utóbbi tizenkétezer nőt foglalkoztatott.³ Ezen egyenlőtlen munkamegosztási struktúrákon keresztül finanszírozta a nők olcsó bérmunkája az alacsony nyersanyag- és élelmiszerárakat, biztosítva a helyi – és az importra szánt termékek esetén a nemzetközi – képzett, férfi munkások fizetésének relatív magas vásárlóértékét. A sztrájkok alacsony sikerrátája szorosan összefüggött a textilipar és benne a juteipar termékciklusának általános törvényszerűségeivel.⁴ A textilipari dolgozók sztrájkhajlandósága nem maradt el más szektorokétól. A századfordulós textilipari központok közül Sanghajban, ahová a japán és francia tulajdonosi körök szervezték ki a textilgyártást az ópiumháborúk után, az 1895 és 1910 között feljegyzett harminchárom sztrájk több mint háromnegyedét képezetlen női munkások kezdeményezték.⁵ A textilmunkások alkupozíciója azonban a 19. század végére, a

³ FONÓ Zsuzsa: *Az ipari nőmunkások helyzetéről a századfordulón*. SZEKI, Budapest, 1974. 2.

⁴ Beverly SILVER: *Forces of Labor*. Cambridge University Press, New York, 2003.

⁵ Elizabeth PERRY: *Shanghai on Strike. The politics of Chinese Labor*. Stanford University Press, Stanford, 1993. 60.

textilipari termelés perifériára történő kiszervezésével jelentősen gyengült, és az ezzel járó sikertelenség elfedte a munkások harcossá válását is.⁶

Magyarországon a korszak húzóágazatai közül szinte kizárólag a nyomda- és papíriparban alkalmaztak érdemben női munkaerőt, és a szektor női és férfi alkalmazottai – előnyös alkupoziciójukat kihasználva – sikerrel szerveztek helyi és később a teljes szektort érintő sztrájkokat is,⁷ de a nők többsége csak részlegesen és előnytelen pozícióban vett részt az ipari termelésben. A 19. század végét meghatározó agrárválság közvetlenül visszahatott a paraszti háztartásokon belül alakuló munkamegosztásra is. A család fiatal nőtagjainak textilipari munkába állása főként a szegényparaszt-háztartások megküzdési stratégiája volt, ahol a megélhetést alapvetően a családi gazdálkodásból származó javak és az agrár idénymunka biztosította, míg a gyári munkából származó jövedelem csak az időszakosan vagy szezonálisan fellépő hiányt pótolta.⁸ A *Nőmunkás* szociáldemokrata folyóirat szerint a jutagyári munkások többsége ilyen háztartásokból kerül ki, akik csak szezonálisan vállaltak munkát a jutagyárban.⁹ Kassák is megjegyzi, hogy a munkások „Újpest környéki parasztok voltak, akiknek van egy kis földjük, vagy családi gazdaságuk, csak olyan mellékes életük a gyári munka s ezért eddig semmiféle mozgalomba nem lehetett őket bekapcsolni.”¹⁰ A munkásmozgalom és a nőmunkások között feszülő távolság nem, vagy nem kizárólag a parasztság eltérő szocializációjából fakadt, hanem az

⁶ Beverly SILVER: I. m. 81–83.

⁷ PAJOR Rudolf: *Egy bérharc története*. Világosság Nyomda, Budapest, 1924.

⁸ A háztartásokon belül alakuló munkamegosztásról és a paraszti háztartások könnyűiparba történő integrálásáról lásd: Randall H. McGUIRE–Cynthia WOODSONG: Binghamton: the secrets of a backwater. In: Joan SMITH–Immanuel WALLERSTEIN (eds.): *Creating and Transforming Households The Constraints of the World-Economy*. Cambridge University Press, Paris, 1992. 91–120. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511520860.006>

⁹ Az újpesti Jutesztrájk? *Nőmunkás*, 1908. május 17. 7.; Gyűlési tudósítók (Az újpesti sztrájkoló jutagyári munkásnők). *Népszava*, 1907. április 27. 12.: „Balázs Klára elvtárs ismerteti a jutagyári munkásnők 4 év előtti sztrájkját. Rámutat, hogy a munkásnőknek majdnem fele már más gyárakban dolgozik, mert a 11 órás munkaidőt nem bírják elviselni.”

¹⁰ KASSÁK Lajos: Egy ember élete. *Nyugat*, 1927/2. 158.

egyen köre épülő háztartás szerkezete és bevételi forrásainak eloszlása hozta létre. Emiatt a jutagárban megforduló nők hosszú távú szervezésénél – a gyárban működő szakszervezet mellett – számot kell vetni az agrárszocialista, a reprodukív munkát szervező és a háztartásszintű kiadásokat szabályozó (antialkoholista) mozgalmakkal is. Kassák munkatársának, Balázs Klárának a nevét az antialkoholistákkal¹¹ és az újpesti Gyermekbarátokkal kapcsolatban¹² is említik források, viszont az ő háztartásának szerkezetéről nem tudunk eleget ahhoz, hogy precedensként kezeljük a jutagárral kapcsolatban.

A háztartásokon belül végzett reprodukív munkának az ipari tőke szempontjából is jelentősebb hozadéka volt a gyerekek és a nők olcsó bér munkájánál. A Pest környéki munkásosztálybeli háztartásokat vezető nők többsége a közvetlen családtagok mellett fizető vendégek – ágyrajárók és kosztkvártélyosok – ellátását is vállalta. Az ilyen háztartásokban végzett fizetetlen reprodukív és fizetett informális nőmunka, annak ellenére, hogy kívül esett a formális bér munka területén, előnyös alkupozíciót tudott biztosítani a lakbérsztrájkmozgalomnak is. Mivel ezen háztartások zavartalan működése biztosította az olcsó munkaerő stabil beáramlását a városba, Budapest vezetésének és a helyi ipari tőkének egyformán érdekében állt, hogy a századfordulós lakhatási válság és az ebből fakadó folyamatos lakbérsztrájkok mérséklődjenek, a sztrájkoló lakók kölcsönös megegyezéssel szaköltözhessenek a lakásaikba és a tőke szempontjából továbbra is alacsony költségráta mellett folytatódhasson a városi agglomeráció gyors iparosítása.¹³ Azáltal, hogy mérsékelte a tőkés fejlődés

¹¹ Uo. 157.

¹² Idős harcosok emlékeznek. *Famunkás*, 1958. június 4. 4.: „Jelentős lépés volt a nők szervezkedése is. Ebben Tarnovszky Aladárné mellett Balázs Klára és Nepp Rózsa végezték a munka orozzlánrészét. Ehhez kapcsolódott később a Gyermekbarátok fiókjának megalakulása, mely révén számos fiatal anya kapcsolódott a munkásmozgalomhoz. Ennek a szervezkedésnek az egyik eredménye volt a Juta főnögyári 1903. évi sztrájk és ezek a szervezkedések járultak hozzá, hogy Újpesten megalakulhatott a textilmunkások szakszervezete.”

¹³ Susan ZIMMERMANN: *Prächtige Armut. Fürsorge, Kinderschutz und Sozialreform in Budapest. Das „sozialpolitische Laboratorium“ der Doppelmonarchie im Vergleich zu Wien, 1873–1914*. Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen, 1997. 244–283.

polarizációjából adódó konfliktusokat, a félproletár, vagyis csak kis részben formális bérmunkára támaszkodó háztartás fontos szerepet játszott a fennálló hegemon viszonyok újratermelésében és stabilizálásában is,¹⁴ viszont a háztartások informális szerveződése a munkások általános sztrájkhajlandóságára is visszahatott annyiban, hogy az ott végzett informális munkából származó jövedelem érdemben hozzájárult ahhoz, hogy a munkások vállalni tudják a rendszeres sztrájjal együtt járó bevételkiesést.¹⁵

A két mozgalom összevetése azért releváns, mert az 1908-as jutagári sztrájk mellett az 1910-es Hétházban zajló lakbérmozgalom is megjelenik Kassák regényében. Mindkét esetben elenyésző volt a szervezett munkások aránya, ennek ellenére utóbbinál a lakóknak hosszú pereskedés után, de sikerült elérniük, hogy a következő két évben ne emelkedjen a lakbér.¹⁶ Kassák a lakbér-sztrájkban részt vevő nőket a „legbátrabb” és „legharcosabb”¹⁷ sztrájkolóknak nevezi, a jutagáriakról viszont csak annyit ír, hogy „érdeklődés nélküli lelkek”,¹⁸ és ezzel a jelzőhasználat alapult a hozzáállásbeli különbséget tételez a jutagáriak és a lakbér-sztrájk résztvevői között. Kassák saját mozgalmi tapasztalatából adódóan is tudhatta, hogy a más szektorokban és más gazdasági környezetben elért sikerek és vereségek egy az egyben nem mérhetők össze,¹⁹ de mivel mindkét esetben az agitátor pozíciójából beszél, a sztrájkolók általános hozzáállása nagyobb hangsúlyt kap a regény narratívájában, mint az az előnytelen alkupozió, amely elsősorban megkülönböztette a jutagáriakét a húzóágazatok és a lakók sikeres bérmozgalmaitól.

¹⁴ Wilma DUNAWAY: The semiproletarian household over the longue Durée of the modern world-system. In: Richard E. LEE (ed.): *The Longue Durée and World-Systems Analysis*. State University of New York Press, New York, 2012. 97–136. Magyarul: Wilma DUNAWAY: A félproletár háztartás a modern világrendszer longue durée-je folyamán, *Fordulat*, 24. (2018) 53–87.

¹⁵ Marcel VAN DER LINDEN: *Workers of the World. Essays toward a Global Labor History*. Brill, Leiden–Boston, 2008. 195–196. DOI: <https://doi.org/10.1163/ej.9789004166837.i-472>

¹⁶ BÁLINT Angelika: Sztrájk a lakhatásért. A 20. század eleji fővárosi lakáskriszisz kezelésének kérdései a Hétház példáján. *Korall*, 77. (2019) 45–66.

¹⁷ KASSÁK Lajos: Egy ember élete. *Nyugat*, 1931/20. 398.

¹⁸ KASSÁK Lajos: Egy ember élete. *Nyugat*, 1927/2. 158.

¹⁹ Beverly SILVER: *Forces of Labor*. I. m.

Az 1903-as jutagyári sztrájk előzményei: ipari periferizáció a monarchia területén

A magyar területeken, a kelet-európai régió gazdasági integrációjának megfelelően, az iparosodás mértéke az állami támogatások függvényében változott. A jutaipar is csak azután jelent meg az országban, hogy a kormány adókedvezményt ígért az új telephelyek létesítése után. Az osztrák tulajdonban álló újpesti jutagyárat az 1881-es iparfejlesztési törvény kedvezményeit kihasználva Erste Österreichische Jutespinnerei- und Weberei AG (Első Osztrák Jutafonó és Szövőgyár Rt.) néven alapította 1883-ban a Hanf-, Jute- und Textilindustrie-Aktiengesellschaft (HITIAG) Konzern.²⁰ A jutatermékek globalizálódó termeléséből fakadó versenyre reagálva Németország 1879-ben megemelte a jutafonalra és -szövetre kivetett védvámokat, ami lelassította az osztrák jutaipar terjeszkedését is. A HITIAG csak az osztrák védvámok felemelése után nyitott újabb telephelyeket, de a terjeszkedéssel párhuzamosan a termelést kiszervezte a monarchia belső perifériájára, és az osztrákhoz képest olcsóbb magyarországi munkaerőt kezdett el foglalkoztatni.²¹

A gyárakban jutazsákokat állítottak elő a monarchia malmai és üzemei számára, ezért az elérhető profit a nyersanyagbeszerzés és a felvásárlás oldalán is erősen függött a mezőgazdaság teljesítményétől és a régió malmainak nemzetközi gabonapiacra elfoglalt helyétől. A malomiparban termelt liszt az egyik legfontosabb kiviteli cikke volt a királyi Magyarországnak, a századfordulóra viszont a monarchiabeli malmok lisztje iránt csökkent a nemzetközi kereslet,²² mindeközben a jutagyárak száma tovább

²⁰ Az állami ipartámogatás századfordulós gazdaságpolitikájának alapvetéseiről: BEREND T. IVÁN–SZUHAY MIKLÓS: *A tőkés gazdaság története Magyarországon, 1848–1944*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 94–97.

²¹ LUKAS IVÁN: *Juteindustrie in Neufeld an der Leitha, Der Einfluss der Neufelder Jutefabrik auf die ökonomische, soziale und gesellschaftspolitische Entwicklung der Region*. Universität Wien, Wien, 2015. 30.

²² Bővebben lásd: BEREND T. IVÁN–SZUHAY MIKLÓS: I. m.; a századfordulós malomiparról: POGÁNY ÁGNES: Kartell vagy fúzió? A budapesti nagymalmok stratégiái a 20. század első harmadában. In: *Hálózat és hierarchia: Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2020*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Hajnal István Alapítvány, Budapest, 2020. 327–360.

növekedett a régióban.²³ A gyár vezetése a növekvő versenyre a termelés visszafogásával reagált, és ezek az intézkedések közvetlenül visszahatottak a munkások bérére is. A *Budapesti Hírlap* sztrájk tudósítása szerint 1896-ban a gyárban a termelés korlátozás miatt lecsökkentették a munkaidőt. Mivel a fonó- és szövőgépeknél dolgozó munkások akkordmunkában dolgoztak, vagyis teljesítménybérezés vonatkozott rájuk, a munkaidő csökkentése bevételkiesést jelentett számukra. „A veszteséget pótlandó azt kérték az igazgatóságtól, hogy az elvesztett óráért emelje föl a munkabért.” A sztrájkolók a hétköznaponként tizenegy, szombatonként tízórás munkaidő rögzítését követelték, és minimális béremelést,²⁴ melyet végül a szövönők számára tudtak kieszközölni, a segédmunkások bérei azonban nem változtak.²⁵

A kedvezőtlen piaci viszonyok között, a profit biztosításának érdekében a monarchia területén működő jutagyárak 1901-ben kartellbe szerveződtek,²⁶ gyártási maximumot állapítottak meg, és korlátozták a munkába állítható szövőszekek számát. A termelés visszafogása és az árak központi értékesítése összességében nyereségessé tette a kartell alá tartozó vállalatokat.²⁷ A kartell viszont nem önmagában álló gazdasági entitás, a különböző szektorok továbbra is versenyben voltak egymással. A jutakartell árfelhajtó hatása közvetlenül sértette a malomipar érdekeit, ezért a malmok a kartell piaci közbeavatkozásait kijátszva próbáltak zsákokat szerezni, valamint a jutagyárakhoz hasonlóan a malmok is kötöttek egymás közötti megállapodásokat az üzemkorlátozásokról és a liszteladás feltételeiről.²⁸

1903-ra újra jelentős készletek halmozódtak fel a kartell gyáraiban, ezért huszonöt százalékos termeléseszként írtak elő.

²³ Lukás IVAN: I. m. 31.

²⁴ Nagy sztrájk egy gyárban. *Budapesti Hírlap*, 1896. augusztus 2. 10.

²⁵ FARKAS József: Az ipari és mezőgazdasági munkásság szakmai szervezkedése és bérharca 1896–1897-ben. In: *Tudományos Szocializmus XV. JATE*, Szeged, 1978. 35.

²⁶ Juta és Zsák Kartell. *Magyar Kereskedők Lapja*, 1901. november 3. 1–2.

²⁷ Az 1901-es jutakartell gyárpolitikájáról bővebben: Lukás IVAN: I. m. 50–52.

²⁸ BEREND T. Iván–SZUHAY Miklós: I. m. 127.; POGÁNY Ágnes: A Pesti Victoria Gőzmalom összeomlása. *Korall*, 14. (2003) 107. Lásd még: Egy osztrák kartel túlkapásai. *Pesti Napló*, 1902. augusztus 3. 13.

Újra csökkentették a munkanapok számát: a kartell lajtaújfaluhi üzemében heti ötre, ahogy a *Népszava* szerint a Váci úti telephelyen már az év elején is csak öt napot dolgoztak.²⁹ A termelés további visszafogása így már csak a munkások elbocsátásával és a termelés időleges leállításával volt lehetséges. Mivel az újpesti telep vezetése nem akart elesni az állami támogatástól,³⁰ hivatalosan nem szüneteltethette az üzem működését, ezért olyan helyzetet teremtett a gyárban, amely ellehetetlenítette a munkát. Így az újpesti fióktelepen a fonómunkásnők heti fizetését szinte a felére csökkentették, akik válaszul 1903 májusában spontán sztrájkba kezdtek. A fonó leállása után a munkaszervezésben alájuk tartozók szintén munka nélkül maradtak, ezért hamarosan a gyár összes munkása részben önkéntesen, részben kényszerből sztrájkba lépett, és követelték „a 10 órai munkaidőt és a régi bérrendszer visszaállítását. Azonkívül felpanaszolták, hogy ok nélkül büntetéspénzeket húznak tőlük le és igen gorombán bánnak velük”.³¹

A *Népszava* 1903-as sztrájk tudósításai

1903-ra a gyárban már több mint tízéves hagyománya volt az újpesti munkásmozgalmakkal történő együttműködésnek. Hivatalosan csak 1896 óta létezett a helyi szakszervezet,³² de a jutagyári nőmunkások már 1896 előtt is részt vettek szocialista tömegrendezvényeken, felvonulásokon és tüntetéseken. 1890-ben, amikor a gyárban még tizenkét óra volt a hétköznapi munkaidő, a május elsejei felvonuláson a jutagyár „vagy háromszáz munkásnővel szaporította a tömeget”,³³ és Újpest más üzemeinek munkásaival együtt követelték a nyolcórás munkaidőt. Az ipari nőmunka terjedésével a munkásnők

²⁹ A nők szervezkedése. *Népszava*, 1903. február 5. 3.

³⁰ „Az újpesti gyártelep 168.000 korona szubvenziót kap a kormánytól s ez ahhoz van kötve, hogy a gyár üzemben legyen.” A jutagyári sztrájk. *Népszava*, 1903. június 11. 3.

³¹ A jutagyári sztrájk. *Népszava*, 1903. május 30. 3.

³² FARKAS József: I. m. 35.

³³ Budapesti munkás-típusok. *Etnographia*, 1890. 307.

megmozdulásai egyre gyakoribbak lettek: a budapesti varrónók 1901-es, a debreceni és pozsonyi ruhagyár nőmunkásainak 1902-es sztrájkja és a sorozatos jutagyári sztrájkok szerepet játszottak abban, hogy a szociáldemokratáknak a párt fórumain foglalkoznia kelljen a nőmunkások helyzetével. 1903-ban már nem volt kérdés, hogy a munkásnők sztrájkját a *Népszava* szerkesztősége és az MSZDP támogatja-e, és a sztrájk alatt a különböző egyletek rendszeresen segítézték a jutagyári munkásokat: „Folyton érkeznek pénz- és természetbeni adományok. A sütőmunkások csütörtökön 300 kenyeret adtak és a kenyereket, valamint az első pénzsegélyt csütörtökön este osztották ki a munkások között.”³⁴

1903 áprilisában, a jutagyári sztrájkot közvetlen megelőző hónapban az MSZDP kongresszusán elfogadott pártprogram pontjai között szerepelt a nők egyenjogúsítása és a házasság, valamint a válás törvényi kereteinek egyszerűsítése is.³⁵ Amikor májusban kitört a sztrájk, a párt prominens agitátorai is megjelentek és felszóltak a sztrájkolók gyűlésein, illetve segítették a sztrájkolók ügyének képviseletét. Pelczéder Ágoston, az *Asztalosmunkások Szaklapjának* szerkesztője a Szűnyog-szigeten kijelölt sztrájkta nyán agitált, Alpári Gyula, a pártiroda munkatársa a jutagyári munkásnőkkel együtt felkereste a külügyminisztert.³⁶ Az akkor tizennyolc éves Gárdos Mariska, az első nőmunkás szakszervezet alapítója is beszédet mondott, és kifejezetten a gyárban dolgozó tizenéves lányokat igyekezett megszólítani: „A munkásleány már 12 éves korában belekerül az élet forgatóba s megkeresi a kenyerét, mikor a polgárok gyermekeit a nevelőnők kísérik minden útjukon. 20 éves korunkban már sápadtak vagyunk, akkor már kiszívták a vérünket, kizsákmányoltak. Most, mikor

³⁴ *Népszava*, 1903. május 30. 3.

³⁵ A magyarországi szociáldemokrata párt programja. *Népszava*, 1903. április 21. 2. A szociáldemokrata nőmozgalomról bővebben: Susan ZIMMERMANN: *Die bessere Hälfte? Frauenbewegungen und Frauenbestrebungen im Ungarn der Habsburgermonarchie 1848 bis 1918*. Promenida Verlag–Napvilág Kiadó, Wien–Budapest, 1999.

³⁶ FONÓ Zsuzsa: I. m. 7.

bérharcba léptek helyzetük javításáért, ki kell tartani az utolsó csepp vérig.”³⁷

A *Friss Újság* szerint az első sztrájkolók május 20-án szüntették be a munkát,³⁸ a *Népszava* május 26-án közölte a sztrájkolók követeléseit, amelyben a munkabérek rendezése és a hatékonyabb munkaszervezés bevezetése mellett a „szedő- és fonó-munkásnőkkel szemben emberies bánásmódot” követeltek.³⁹ Június 9-én a *Népszava* a sztrájk sikeréről számolt be, de a munkáltató által felajánlott engedmények, amelyekkel a lap a győzelmet indokolta, jelentősen elmaradtak az eredetileg megfogalmazott céloktól.⁴⁰ nem jelentettek többet, mint hogy a munkások komolyabb retorziókat elkerülve vehették volna fel a munkát. A gyár igazgatósága azonban ezt az egyezményt már másnap érvénytelennek nyilvánította, a munkások munkakönyveit kiadta, vagyis elbocsátotta őket, és új felvételt hirdetett.⁴¹ A *Népszava* tudósításai szerint az újpesti gyár osztrák tulajdonosi köre a bécsi gyártelepen nem, csak az újpesti fióktelepen csökkentette a béreket, ezért a korlátozások az újpesti munkásokat többszörösen sújtották: „Az osztrák jutagyarak kartellje ugyanis elhatározta, hogy az árakat felemeli s hogy ezt elérhesék, minden gyár köteles üzemét 25%-kal redukálni. Az osztrák jutafonó-gyár tehát kénytelen lett volna a bécsi, floridsdorfi és újpesti gyáraiban a munkások egy részét elbocsátani, de az igazgatóság úgy határozta [sic!], hogy az osztrák gyarak munkásai közül nem küld el senkit, hanem inkább beszünteti egy időre a magyar gyár üzemét.”⁴²

³⁷ A juta-gyári sztrájk. *Népszava*, 1903. május 26. 3.

³⁸ Munkásmozgalmak. *Friss Újság*, 1903. május 23. 2.

³⁹ A juta-gyári sztrájk. *Népszava*, 1903. május 26. 3.

⁴⁰ *Népszava*, 1903. június 9. 3–4.

⁴¹ „A gyári irodánkban tegnap, azaz 7-én eljárt munkás megbízottaknak a gyárvezetőség nevében kiadott írásbeli ígéretre nézve kijelentjük, hogy azt, mint illetéktelenül és megbízás nélkül való nyilatkozatot, illetve ígéretet, minthogy az igazgatóságunk tudta és beleegyezése nélkül, valamint a gyár igazgatójának távollétében, tehát aláírása nélkül adatott ki, magunkra nézve kötelezőnek el nem ismerjük és semmisnek tekintjük” – idézte a gyár igazgatóságának nyilatkozatát a szociáldemokrata lap. Az újpesti jutagyári sztrájkoló munkásnők. *Népszava*, 1903. június 11. 3.

⁴² A jutagyári sztrájk. *Népszava*, 1903. június 11. 3.

Ezután a szociáldemokrata vezetés számára egyértelművé vált, hogy a munka felfüggesztésével közvetlenül a gyáros érdekeit szolgálták a sztrájkolók, de Pelczéder a következő gyűlésen még arra biztatta a munkásokat, hogy továbbra is támogassák a jutagyiáriak sztrájkját, és adakozzanak a számukra,⁴³ remélve, hogy az állam a nyilvánosság nyomására büntetni fogja a szubvencióval történő manipulációt: „A munkások e héten küldöttséget menesztenek egy országgyűlési képviselő vezetése mellett a kereskedelmi miniszterhez, akit felvilágosítanak arról, hogy mi történt s fölkérik, hogy a szubvenció elvonásával kényszerítse a gyárat az üzem fölvételére, s ne engedje, hogy az osztrák gyárak jövedelmezősége kedvéért 1200 magyar munkást a kenyérétől megfosszanak. Majd meglátjuk, mit szól a miniszter, mit mondanak a képviselők. Ezek az urak mindig az osztrákot szidják, folyton a hazafiságot hordják az ajkukon, de ha ennek csak egy szikrája is van bennük, nem szabad megengedniök, hogy egy osztrák rablóbanda szabadon garázdálkodhasson itt.”⁴⁴ Ellentétben a lakbérsztrájkokkal, a jutagyár esetében a minisztérium nem lépett közbe.

Június 23-án a *Népszava* részletesebben foglalkozott azokkal a körülményekkel, amelyek a szerkesztőség szerint a sztrájk kudarcához vezettek:

„Az újpesti jutafonógyár munkásnői az elmúlt hét folyamán újra felvették a munkát. Ez a sztrájkmozgalom újabb bizonyítéka annak, hogy mennyire szükséges a sztrájkokat előre bejelenteni a szakszervezeti tanácsnak, mert ha ez megtörtént volna, ez esetben is egészen más eredménnyel kellett volna végződni munkástársaink küzdelmének. A sztrájkot ugyanis a fonó osztály 63 munkásnője kezdte, s ezek szünetelése végett bocsátotta el az igazgatóság a mintegy 1140 többi munkásnőt, akiket nem tudott munkával ellátni. Avatatlanok közbelépése folytán [!], mire a szervezett munkások kiküldötte megjelent, az egész munkásnők [sic!] sztrájkolóknak deklaráltattak, holott sztrájkoló most is csak a 63 volt, míg a többiek az igazgatóság telhetetlensége foly-

⁴³ A jutagyiári sztrájk. *Népszava*, 1903. június 13. 3–4.

⁴⁴ A jutagyiári sztrájk. *Népszava*, 1903. június 11. 4.

tán voltak csak kénytelenek szünetelni. Ha ez rögtön tudomására hozott volna a párt küldöttének, avagy a szakszervezeti tanácsnak, úgy az igen tisztelt igazgató úr ugyancsak a zsákutcába lett volna szorítva.

Így azonban sikerült neki a csel. Kedden a sztrájkoló fonónók leszavaztak s határozatuk a sztrájk feladása volt, miután a szövönök már hétfőn felvették a munkát.⁴⁵

A cikk tehát a szervezési és kommunikációs hibákat emelte ki, és a félreértéseket azzal magyarázta, hogy a pártküldöttség túlbecsülte a jutagyáriak sztrájkhajlandóságát, mivel a sztrájkba lépő munkások nem közölték, hogy munkaszervezésből adódó kényszerek vezettek tömeges sztrájkhoz, és az ezer munkás többsége nem önként kezdett sztrájkba, hanem a fonóosztály leállása miatt maradt munka nélkül. A cikk a két tábor közötti kommunikáció hiányát a munkások általános szervezetlenségéeként tudta be, és arra következtetett, hogy a sztrájkban megmutatkozó elégedetlenség a szakegyletkez tereli a munkásokat, így a konfliktus magától megoldódik.⁴⁶ Mindazonáltal valószínűtlen, hogy a sztrájkba kapcsolódó agitátorok ne ismerték volna a sztrájk kezdetének pontos körülményeit. A *Független Magyarország* rögtön a sztrájk kitörésekor tudósított arról, hogy a fonómunkások munkabeszüntetése okozta a többi munka leállítását,⁴⁷ így ezzel a ténnyel a *Népszavának* is tisztában kellett lennie.

Visszatérő kritika volt a jutagyáriak felé, hogy a munkások szervezetlensége akadályozza a sikeres ellenállást a gyárban. A *Népszava* a későbbi, 1912-es sztrájk alatt is arra hivatkozott, hogy a jutagyáriak „[a]z eddigi sztrájkjaikat mindig szervezetle-

⁴⁵ A jutagyári sztrájk. *Népszava*, 1903. június 23. 5.

⁴⁶ A sztrájk első hetében néhányan felvették a munkát, de válaszként a sztrájkolók bevették kövekkal az ablakokat, és csak ezután állt le a munka a gyárban. FONÓ ZSUSZA: I. m. 11.

⁴⁷ „A juta-kartell ugyanis szabályozza a termelést, már pedig az Osztrák jutafonó és szövő-gyárnak óriási túltermelt juta-anyaga van. Különösen a fonó munkásnők munkaereje vált volna egy időre feleslegessé. A munkából elbocsájtani az igazgatóság az illető munkásnőket nem merészelte, mert az egész gyár munkásai beszüntették volna az üzemet. Ezért a fonómunkásnők heti munkabérért 12-16 koronáról lassankint 7 korona heti fizetésre szállította le.” Munkásnők sztrájkja. *Független Magyarország*, 1903. május 23. 10.

nül kezdtek és ezért kellett eredmények nélkül visszamenniük”.⁴⁸ Amikor a sztrájkok alatt az MSZDP a szakegylet mellett agitált, és a tagság növekedésétől tette függővé a bérek és a munkakörülmények javulását, olyan ígéreteket fogalmazott meg, amelyek túlmutattak a helyi szakegylet tényleges lehetőségein és a munkásnők konkrét társadalmi és gazdasági valóságán. A fiatal munkásnők stabil szervezése az alacsony bérek, a rossz munkafeltételek és a magas fluktuáció mellett nagy nehézségekbe ütközött, és az is erősen kérdéses, hogy az újpesti fióktelepen dolgozók szervezett keretek között tudtak volna olyan erőt mutatni 1903-ban, amely tárgyalásra bírja a több, különböző telephelyet tulajdonló vezetést. (Utóbbira csak olyan kivételes időszakokban volt esély, amikor a gyárvezetés is érdekelt volt a termelés gyorsításában – ahogy azt később, az 1907-es eseményeknél látni fogjuk.) A *Népszava* narratívája nem a helyi viszonyokat tükrözte, hanem az MSZDP általános programjának alapvetéseit közvetítette az olvasóknak, amikor a jutagyári sztrájkok sikertelenségét az alacsony szakegyleti taglétszámra vezette vissza. A párt 1890-es megalakulásától kezdve a helyi szakegyletekre támaszkodva kezdte el kiépíteni az országos szakszervezeti hálózatot, de a textilipari szektorban ez a folyamat nem igazán haladt előre. A szociáldemokraták szervezeti és érdek-képviselési modellje a szervezett szakmunkáselitre lett elsősorban kidolgozva, és azokban a szektorokban jelenhetett meg reális politikai lehetőségként, amelyekben a munkások érdemi része az akkori gazdasági és társadalmi viszonyok relatív nyertese tudott maradni, mert a profit a munka magas hozzáadott értékéből, és nem közvetlenül az olcsó munkaerőből származott, ahogy az a textiliparban történt.⁴⁹ A textiliparban a világháború után sem javultak érdemben a munkafeltételek, a munkaidő továbbra is elérte vagy meghaladta a tíz órát, és a textilipari munkások mind-

⁴⁸ Az újpesti jutagyár bérrabszolgái. *Népszava*, 1912. július 14. 11.

⁴⁹ Giovanni ARRIGHI: Marxista évszázad, amerikai évszázad – a világ munkásmozgalmának kialakulása és átalakulása. *Eszmélet*, 17. (1992) 74–115. (Fordította: Szalai Miklós.)

össze tizenöt százaléka csatlakozott hivatalosan is valamilyen munkásszervezethez.⁵⁰

Mindent összevetve az 1903-as sztrájk sajtóvisszhangja elsősorban azért releváns, mert segít jobban megérteni, hogy milyen strukturális ellentétek nehezítették a szociáldemokraták és a jutagyi munkások együttműködését. És ezek ismeretében lehet érdemben tárgyalni annak a pozíciónak a sajátosságait is, amelyet Kassák ebben a vitában később elfoglalt.

Kassák Lajos és Balázs Klára mozgalmi munkája a jutagyiában (1907–1908)

Kassák képzett szakmunkásként érkezett Budapestre 1904-ben, és a szaktudásából adódóan olyan gyárakban kezdett el dolgozni, ahol a szakszervezetiségnek évtizedes hagyományai voltak. Miután a szocialista agitáció miatt egy ideje már nem talált munkát a nehéziparban, 1907 végén került a jutagyiába. Saját bevallása szerint csak „szokásból” ment be a gyár portájára, mert miután feketelistára került, nem számított arra, hogy alkalmazzák.

A jutagyiában csak a termelést felügyelő mesterek és a karbantartással foglalkozó lakatosok rendelkeztek szakképzettséggel, a férfi alkalmazottak is közülük kerültek ki. Kassák a lakatosműhelyben kapott állást, vagyis nem vett részt közvetlenül a termelésben, viszont nem is vonatkozott rá olyan szigorral a termelést szabályozó hierarchia. A hierarchia alján a segédmunkások álltak, akik a gépesített munkafolyamatok közé ékelődő olyan egyszerű, manuális feladatokat látták el, mint a zsákolás vagy a spulnizás. Utóbbit, vagyis a fonalgombolyítást kiskamasszokkal végeztették.⁵¹ A fonó- és szövőgépeket anyaggal ellátó és a gépeket ellenőrző munkákat betanított munkások, szín-

⁵⁰ RÉZLER Gyula: *Egy magyar textilgyár munkástársadalma*. Hindy András „Írás” Könyvkiadó, Budapest, 1943. 28. és 32.; Susan ZIMMERMANN: I. m. 178–179.

⁵¹ Érdemes volt küzdeni... *Textilmunkás*, 1965. április 5.

te kizárólag nők végezték, akiket teljesítményalapon fizettek.⁵² Kassák pár évvel korábban a Vaspálya Társaság szakmunkásaként nyolcórás munkaidőben dolgozott, a jutagyarban az általános munkaidő tíz és fél volt, és a munkások bérei és általános szervezettsége nagyságrendekkel elmaradt a Budapesti Közúti Vaspálya Társaság alkalmazotti köréhez képest. A gyárban 1896 óta működött szakegylet, de mint arról korábban esett már szó, a munkásoknak elenyésző százaléka volt csak tag, ennek ellenére Kassák hamar talált olyan munkatársat a szövönök között, akire számíthatott a mozgalmi munkában: „a déli pihenő közben összetalálkoztam egy szövönővel, s ebben a lányban egy nagyon értékes szocialista agitátorral ismerkedtem meg. Balázs Klárának hívták, tagja volt az Újpesti Munkásotthonnak és az antialkoholista páholynak. Eddig még nem is találkoztam össze a munkások között ilyen komoly és okos nővel”.⁵³

Balázs Klára neve már Kassák érkezését megelőzően is megjelent a sztrájk tudósításokban. Mindössze tizennyolc évesen, 1907-ben a gyár munkásaival együtt követelte a tizenegy órás munkaidő tízórásra csökkentését. A *Népszava* szerint a sztrájkgyűlésen Balázs ismertette az 1907-est közvetlenül megelőző, 1903-as sztrájk eseményeit.⁵⁴ 1908-ban választmányi tagként részt vett a Textilipari Munkások és Munkásnők Szövetségének éves kongresszusán, felszólalt a szervezet különböző budapesti kerületekben tartott gyűlésein,⁵⁵ és a szakegyleti tagság mellett agitált.⁵⁶ Ugyanebben az évben Kassák és Balázs közösen szerveztek bérsztrájkot a gyárban, és huszonöt százalékos béremelést követeltek.⁵⁷ A *Népszava* beszámolójából tudjuk, hogy ugyanazon a gyűlésen, amelyen Kassák elnökként szerepelt, Balázs is

⁵² A jutagyarakon belül alakuló munkaszervezésről: Lukás IVAN: I. m., 55. A különböző munkafolyamatok és munkaszervezés nem különbözött sokban a többi textilgyárétól: RÉZLER Gyula: I. m. 16–17.

⁵³ KASSÁK Lajos: Egy ember élete. *Nyugat*, 1927/2. 157.

⁵⁴ Gyűlési tudósítások. *Népszava*, 1907. április 27. 12.

⁵⁵ A Magyarországi Textilipari Munkások és Munkásnők Szövetsége közgyűlési jegyzőkönyvei. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. II. f. 671/1. ó. e.

⁵⁶ Gyűlések. *Népszava*, 1908. február 25. 14.; Gyűlések. *Népszava*, 1908. március 11. 13.

⁵⁷ *Budapesti Hírlap*, 1908. május 9. 11.

felszólalt.⁵⁸ A rendőrségi jegyzőkönyvekben viszont mindenhol csak Balázs neve olvasható, vagyis a sztrájkszervezés praktikus ügyeiben elsősorban ő járt el. A sztrájk eredménytelenül zárult, Balázs és Kassák munkakönyvét kiadták, vagyis elbocsátották őket. Az ekkor huszonegy éves Kassák nem vállalt többet gyári munkát, nem sokkal később gyalog indult el Szittyá Emillel Párizs felé. Balázs Klára és Simon Jolán levelezéséből tudjuk,⁵⁹ hogy Balázs sem remélte, hogy bármely más gyárban alkalmaznák a sztrájkokban vállalt szerepe után.

Kassák szerint a jutagyár „egy nyers, kemény talaj volt, egészen előlről kellett kezdeni a munkát”.⁶⁰ „[S]enki még arra sem tartotta őket [a munkásokat] érdemesnek, hogy a megszervezés szándékával közeledjék hozzájuk, s most látnunk kellett, hogy akad köztük sok gondolkodó és fejlődésre képes ember.”⁶¹

A jutagyári nők regénybeli megítélését az is befolyásolta, hogy a gyárat jellemző munkakultúra alapvetően különbözött attól, amit Kassák a vidéki céhes rendszerben és a húzóipari ágazatokban megismert. Amikor saját, fiatalkori munkásöntudatát elemzi, Kassák a szaktudást emeli ki mint a saját osztálytudatát megalapozó alapértéket: „Úgy okoskodtam akkoriban, hogy az lehet a legnagyobb ember, aki a legjobban tudja megcsinálni azt, amit meg akar csinálni. Mert minden csak ezen múlik. Hogy mit és miről beszélgetünk, az nem jelent semmit.”⁶² A szakmunkás státusz egyszerre jelentett gazdasági és társadalmi presztizst, valamint a betanított munka monotonitásával szemben önállóbb, változatos, különböző kompetenciákra épülő munkaszervezést tett lehetővé. A szociáldemokrata munkásöntudattal együtt jártak a szaktudás és a munka értékteremtő képességének az eszméi. Ennek a jutagyári munkások több szempontból sem tudtak megfelelni; egyrészt a nőmunkásoktól a szakképzés lehetősége eleve el volt zárva, másrészt a jutagyárban a munkakerülés és az érdektelenség más jelentéssel bírt, mint a húzóágazatokban.

⁵⁸ Szakmozgalom. *Népszava*, 1908. május 9. 7–8.

⁵⁹ Kassák Múzeum, leltári szám: KM. 2012/1–7.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ KASSÁK Lajos: Egy ember élete. *Nyugat*, 1927/2. 159.

⁶² KASSÁK Lajos: Egy ember élete. *Nyugat*, 1924/12. 36.

A szakmunka esetében a szakszervezet érdekvégyesítése közvetlenül összefüggött az önképzéssel és a minőségbiztosítással. Ezzel szemben, a jutagyrhoz hasonló gyárakban, a munkakerülés és passzivitás racionális önvédelmi stratégia volt, amely csökkentette a fáradtságból és kapkodásból fakadó baleseteket és a hosszú távú egészségkárosodást. Az ipari nőmunka ezen vetülete az *Egy ember életében* Simon Jolán villanygyári munkájával kapcsolatban kerül elő:

„Ott rontottam el a tudómet, s máig talán el is pusztultam volna. Akkor nem vettem komolyan a bajokat. Hetenként legalább két durchmarsot csináltunk. De nekem volt eszem, s ha csak lehetett, félrehúzódtam aludni. Vékony kis asszonyka voltam, s a többiek azt hitték, már csak hálni jár belém a lélek. Appel, a mester jó volt hozzám, mert ő is tagja volt a Good Templer rendnek, s így sok mindent elnézett nekem.”⁶³

A jutagyári nők hozzáállásának negatív megítélése mögött ott húzódott a betanított munka és a szakmunka ezen ellentéte, és az erre ráerősítő általános szexizmus is. Az *Egy ember életében* a jutagyári munkások politikai tájékozatlanságára vagy néhány esetben általános érdektelenségére és „együgyűségükre” tett megjegyzések kínálnak magyarázatot alacsony szervezethegükre. Kassák így érzékelteti a jutagyáriak általános megítélését a szervezett munkásság körében: „Eddig csak buta, fafejű kuliknak vettük ezeket a parasztokat.”⁶⁴ A munkásnőkkel szemben támasztott hasonló előítéletek hamar kérdésessé válnak a szövegben, de miközben Kassák számos sztereotíp nézetet lebont, arra ő sem reflektál, hogy a szakegylet milyen kevés érvet

⁶³ KASSÁK Lajos: *Egy ember élete*. Magvető Kiadó, Budapest, 1957. 735. (A *Nyugat* 1933-ig közölt részleteket az *Egy ember életéből*. Ez az idézet egy későbbi szöveghegyről, a regény ötödik kötetéből származik.)

⁶⁴ KASSÁK Lajos: *Egy ember élete*. *Nyugat*, 1927/2. 159. A kuli a lumpenproletariátus és a végletekig kizsákmányolt mezőgazdasági munkás pejoratív jelzője. Először azokra a kelet-ázsiai bérmunkásokra vonatkoztatták, akiknek olcsó munkaereje gyarmati ültetvényeken alkalmazott rabszolgamunkát hivatott helyettesíteni. Az olcsó, nyugat-ázsiai vendégmunka szervezett importja a gyarmatokra ismert jelenség volt a századfordulós magyar közgondolkodásban, és 1927-re, amikor Kassák a jutagyári szakaszokat először közli a *Nyugatban*, a kuli a szervezetlen és kiszolgáltatott globális lumpenproletariátus szinonimájává vált.

tudott felhozni amellest, hogy a jutag्यári nőknek miért fűződné érdekük a belépéshez. Mindössze annyit jegyez meg, hogy a gazdasági agitációval ellentétben a munkásoknak tett szimbolikus gesztusok mutatkoztak hatékonynak: „Hinni se mertem, hogy ilyen könnyen tudunk eredményeket elérni a gyárban. Ezek a paraszti emberek még teljesen szűz talajok voltak a szocializmusnak, s hogy nem tudományos érvekkel, hanem érzelmi alapon közeledtünk hozzájuk, hajlottak a szavunkra, beiratkoztak a szervezetbe, és esténként kezdtek beszivárogni az Otthonba.”⁶⁵

Kassák a jutag्यáriakat tapasztalatlan munkásokként írja le, akik előtt a városi munkásság mozgalmi gyakorlatai ismeretlenek. Ennek az állításnak részben azonban ellentmond, hogy a Kassák részvételével szervezett, 1908-as sztrájkot közvetlen megelőző év tavaszán zajlott a gyár addigi történelmének egyik leghosszabb, két hónapig tartó sztrájkja. 1907. március 23-án a gyár nyolcvan fonónője abbahagyta a munkát, majd a fonóosztály leállása után nyolcszázan követték őket. A Textilmunkások Szövetsége, hasonlóan 1908-hoz, 1907-ben is ellenezte a sztrájkot, képviselőjük, Herczog Simon amellest érvelt a sztrájkgyűlésen, hogy „nincs garancia, hogy ez a küzdelem győzelemmel végződjön”. Azt javasolta, „hogy a munkások a munkát másnap reggel újra vegyék föl”.⁶⁶ Ennek ellenére hatvanhat fonónő továbbra is sztrájkban maradt, ezért a termelést nem lehetett visszaállítani.⁶⁷ A kedvező termésév miatt 1907-ben a gyár vezetése az előbbi évekhez képest nagyobb nyereségre számíthatott,⁶⁸ ezért a két hónapig tartó sztrájk után, a huszonöt százalékos béremelési követelésből öt százalékot teljesített, és fél órával csökkentette a napi munkaidőt.⁶⁹ Az ötszázalékos emelést a szakszervezet kifejezetten eredményesnek könyvelte el a szektorban dolgozók gyenge alkupozíciójához mérve, a munkásoknak azonban nem feltétlen volt egyértelmű siker, mert nekik továbbra is alulfize-

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Sztrájk az újpesti jutag्यárban. *Textilmunkás*, 1907. április 4. 2.

⁶⁷ *Népszava*, 1907. április 3. 9.

⁶⁸ Lukás IVAN: I. m. 72.

⁶⁹ A jutag्यári munkásnők sztrájkja győzelemmel befejeződött. *Textilmunkás*, 1907. május 16. 2.

tett és veszélyes munkát kellett végezniük. A sztrájkgyűlés során felvett rendőrségi jelentés szerint Balázs Klára „heves beszédben panaszkolta, hogy a hét hét óta tartó sztrájknak azért nincs sikere, mert [...] egy részük [a munkásoknak] megkezdte a munkát”.⁷⁰ Vele szemben Herczog amellet érvelt, hogy a félórás engedmény és az ötszázalékos emelés „is győzelmet jelentenek”.⁷¹ A *Textilmunkás* cikke szerint az 1907-es sztrájk után a helyi szervezet megerősödött, és Balázs Klárát nevezték ki elnöknek.⁷² 1907 őszén a gyár munkásai újból sztrájkba léptek, hogy szolidaritást vállaljanak két elbocsátott lakatossal, és a gyár teljes közösségét, nagyjából ezer munkást sikerült újra mozgósítaniuk, majd két héttel később, amikor a vezetőség visszavette a szóban forgó lakatosokat, a munkások hasonló fegyelmezettséggel állították vissza a termelést, mint ahogy kivonultak a gyárból.⁷³

Ezek a közvetlen előzmények hiányoznak az *Egy ember életéből*, de akár arról van szó, hogy Kassák tudatosan kisebbitette a jutagyi munkások 1908-at megelőző szervezkedését, akár arról, hogy Kassák érkezésekor már ténylegesen kevés látszata maradt a korábban elért eredményeknek, valós strukturális adottságok tették lehetővé, hogy Kassák narratívája plauzibilisnek látsszon. A munkások közötti szolidaritás és a magas sztrájkhajlandóság nem kompenzálta a szektorra jellemző rossz alkupozíciót és a rendszeresen, a mezőgazdasági szezonok változásával cserélődő munkaerő nehézkes szervezését.⁷⁴ Ennek ellenére a csökkentett, tíz és fél órás munkaidőt sikerült 1908-ban is megtartani,⁷⁵ és Balázs Klára is ekkor szerzett vezető pozíciót a jutagyi szakegyleten belül, azaz az 1907-es sztrájk eredményei nem tűnhettek el teljesen nyom nélkül.

⁷⁰ Rendőrségi jelentés, 1907. május 25. Budapest Főváros Levéltára (BFL). Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának elnöki reservált iratai, 1883–1925. XV. f. 20.48. VI.1a. 943/1907.

⁷¹ Uo.

⁷² Szemle (Újpest). *Textilmunkás*, 1907. június 6. 2.

⁷³ Rendőrségi jelentés a sztrájk kitöréséről, 1907. október 8. BFL XV. f. 20.48. VI.1a. 1794/1907; Rendőrségi jelentés a sztrájk végéről, 1907. október 14. Uo. 1820/1907.

⁷⁴ Az újpesti jutagyi bérabszolgái. *Népszava*, 1912. július 14. 11.

⁷⁵ Panaszfelvételi jegyzőkönyv, 1908. május 8. BFL XV. f. 20.48. VI.1a. 922/1908.

A kulturális munka szerepe a szakszervezetek köreibben

Balázs Klára és Kassák Lajos jutagyrában végzett mozgalmi munkájának idővonala részben rekonstruálható a korabeli sajtó és a rendőrségi jelentések alapján, viszont az elemzés szempontjából nem elhanyagolható az sem, hogy az *Egy ember életének* jutagyrára vonatkozó szakaszai a 1920-as évek elején készültek, vagyis a szöveg közvetlen kontextusa a bécsi emigráció (1919–1926), amelynek éveiben Kassák az avantgárd művészeti mezőben foglalt helyet, és ebből a pozícióból értelmezte saját viszonyát a munkásmozgalomhoz és az MSZDP-hez. A korszakban, az intézménysült hatalmi viszonyok változásával együtt változtak a szociáldemokrata mozgalomban betölthető értelmiségi szerepkörök és a megköthető szövetségi rendszerek feltételei is.⁷⁶ A kormány és a szociáldemokraták 1921 végi megegyezése, majd 1922-ben az MSZDP parlamenti párttá válása legalitást biztosított a mozgalomnak, amely felett azonban megmaradt a hatalmi kontroll.⁷⁷ Az MSZDP ilyen módon történő betagozódása a bethleni rendszerbe konfliktusokat okozott a szakszervezeteken és a szociáldemokrata értelmiségen belül is. A baloldali értelmiség egy része az illegális kommunista párt felé mozdult el, míg azoknak a szereplőknek, akiknek továbbra is szükségük volt a szociáldemokrata platform támogatására, újra kellett tárgyalniuk a korábban megkötött informális szövetségek tartalmát.

Kassák lapja, a *Ma* ezekben az években vált a nemzetközi, elsősorban nyugati avantgárd legfontosabb magyar nyelvű közvetítőjévé,⁷⁸ viszont annak ellenére, hogy Kassák azon igyekezett, hogy a *Mát* a nemzetközi avantgárd hálózatába minél szorosab-

⁷⁶ Az értelmiségit mint társadalmi szereplőt létrehozó és fenntartó koalíciók történetiségéről: Iván SZELÉNYI–Lawrence Peter KING: *Theories of the new class: Intellectuals and power*. University of Minnesota Press, London–Minneapolis. 2004. A kortárs magyar viszonyokra alkalmazva: GAGYI Ágnes–SZARVAS Márton: Válság, művészet és politikai aktivizmus ma. A kortárs kulturális mező újrapolitikálódásának társadalmi környezete. *Eszmélet*, 28. (2016) 111–133.

⁷⁷ SIPOS Péter: *A szakszervezetek és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, 1890–1930*. (Értekezések a történeti tudományok köréből, Új sorozat 103.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984. 83–122.

⁷⁸ Kassák szerkesztői munkájáról bővebben: Gábor DOBÓ–Pál SZEREDI MERSE (eds.): *Local Contexts / International Networks: Avant-Garde Journals in East-*

ban bekapcsolja, a bécsi emigrációban töltött éveket átmenetinek tekintette, és a hazaköltözésén dolgozott.⁷⁹ Saját értelmiségi pozíciójának fenntartásához ezért szüksége volt olyan intézményekre, amelyek egyrészt hozzáfértek azokhoz az erőforrásokhoz, amelyekhez Kassák nem, másrészt érdemben képesek voltak növelni az emigrációban élő Kassák láthatóságát a magyar kulturális életben.

A *Ma* felől nézve konzervatív *Nyugat* és *Népszava* fontos szerepet játszott abban, hogy Kassák munkái a húszas években is eljutottak a magyar nyelvű közönséghez. Emellett az MSZDP jogászai és politikusai a szükséges bürokratikus ügyek intézésével segítették Kassák hazatérését.⁸⁰ Kassák az emigráció éveiben folyamatosan vitázott a párthoz közelálló írókörrel a saját költészetének és kultúraszervező munkájának mozgalmi szerepéről,⁸¹ de ennek ellenére saját, különutas avantgárd művészeti gyakorlatait a munkásmozgalom intézményes terén belül kívánta legitimálni.

Az *Egy ember életének* inasként és gyári munkásként töltött éveket tárgyaló szakaszaival Kassák saját mozgalmi múltját mutatta be, igazolva, hogy ismeri azokat a mozgalmi gyakorlatokat, amelyeket az 1924-es *Álláspont* című tanulmányában és a *Népszavában* 1925-ben közölt *Művészet és munkásmozgalom* című cikksorozatában kritika alá vont és „negatív” munkának értékelt. A regény jutagyári szakasza az első olyan szöveghely az *Egy ember életében*, ahol Kassák a szakegyletben folyó gazdasági munkát érdemben problematizálja, és szembehelyezi a mozgalomban végzett kulturális szervezéssel. Mindez a jutagyárról szóló szövegrészre vonatkoztatva azt jelenti, hogy az a szerep,

Central Europe. The Avant-Garde and Its Journals. PIM–Kassák Museum, Kassák Foundation, Budapest, 2018.

⁷⁹ Kassák hazatéréséről bővebben: DOBÓ Gábor: Kassák Lajos hazatérése. A nyilvánossághoz jutás gazdasági és jogi feltételei a bécsi *Ma* és a budapesti *Dokumentum* közötti időszakban. *Irodalomtörténet*, 2019/3. 274–296.

⁸⁰ DOBÓ Gábor: Kassák Lajos hazatérése... I. m.

⁸¹ Kassák és a *Népszava* szerzői körének vitájáról: CSAPLÁR Ferenc: Munkásmozgalom és művészet. Vita a *Népszavában*. In: Uő: *Kassák körei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 33–81. és Oliver BOTAR: Lajos Kassák, Hungarian „Activism” and Political Power. *Canadian-American Slavic Studies*, 2002/4. 391–404.

amelyben Kassák saját magát ábrázolja, nem függetleníthető attól az avantgárd programtól, amelyet Kassák a szociáldemokrata mozgalmon belül is mint hiteles, a munkáskultúra és a munkások ideológiai nevelésének szempontjából releváns kultúratermelésként igyekezett bemutatni, szembemelve azon kritikákkal, amelyek Kassák művészetét a munkásság szempontjából megközelíthetetlennek ítélték.⁸² Kassák és Balázs Klára karaktere olyan „organikus értelmiségiként” jelenik meg a jutagyár fiktív terében, akik egyformán jól boldogulnak a munkáskultúra szociáldemokrata, szakmunkás közegeiben és az egyleti kultúrán kívül álló szegény, betanított munkásság között, és ennek a közvetítő szerepnek a szükséges feltétele a szakszervezeti vezetéssel vállalt konfrontáció és a gazdasági munkától a kultúrmunka felé eltolódó mozgalmiság. Antonio Gramsci, amikor bevezette az organikus értelmiségi fogalmát,⁸³ nem vont olyan egyenlőséget közte és a kulturális termelésben megjelenő más szereplők között, mint Kassák, mivel előbbi szerint – kulturális beágyazottságtól függetlenül – a hegemon viszonyok között egyensúlyozó minden társadalmi csoport szükségszerűen létrehozza azokat a lokális aktorokat, vagyis az organikus értelmiségit, akik a csoporttudat és a társadalmi reprezentáció szervezői és közvetítői lesznek. A regény viszont a mozgalmi értelmiségi (pozíció) egy olyan specifikus esetét tárgyalja, amely túlmutat a szociáldemokrata párt és az ipari munkásság között köthető szövetségek megszőkott társadalmi terén, ahol a Gramsci által feltételezett evidencia érvényesülhet. Kassák saját kulturális munkájának jelentőségét az olyan organikus értelmiségi újratermelésében látja, akinek a szocializációja átjárást biztosít a hagyományos szociáldemokrata közegek és a mozgalom perifériájára szoruló társadalmi csoportok között.

A jutagyárat tárgyaló regényrészletben kiemelt hangsúly esik a tradicionális mozgalomi aktorok és a jutagyári nőmunkások között feszülő távolságra. Kassák szerint a gyárba érkező, Újpest

⁸² CSAPLÁR Ferenc: I. m.

⁸³ Antonio GRAMSCI: The Formation of the Intellectuals. In: Roger S. GOTTLIEB (ed.): *An Anthology of Western Marxism, From Lukacs and Gramsci to Socialist-Feminism*. Oxford University Press, New York–Oxford, 1989. 113–119.

környéki parasztlányok megjelenésükben és habitusukban is elkülönültek a városi munkásság szociokulturális közegétől, ezért először ezt a kulturális különbséget kellett neki és Balázsnak áthidalnia. Táncestet szerveztek,⁸⁴ hogy a jutagyári lányok és Újpest tágabban vett fiatal munkásközössége informális kerekék között is találkozhatson egymással: „a fiatal iparoslegények, akik az utcán eddig szóba sem álltak volna ezekkel a »Panca Márikkal«, lassan beszivárogtak a terembe, belevesztek a táncba, forgatták a kemény, ropogós testeket, s a lányok boldogan forogtak és visítottak, s ez a számukra szokatlan barátkozás érdeklődést és értelmességet váltott ki belőlük, túlvitte őket a mindennapi életükön».⁸⁵ Majd Balázs javaslatára az Újpesti Munkásképző Egyletben⁸⁶ hetente kétszer házi bíróságot is szerveztek a jutagyáriaknak, hogy legyen egy olyan fórum, „ahol a munkások között felmerülő személyes ellentéteket békés úton el lehetne intézni».⁸⁷

Az egyletben hirdetett táncoktatás és a bálók biztosították, hogy Újpest munkásainak többsége, legyen szó szervezett vagy szervezetlen munkásokról, rendszeresen megforduljon a munkásmozgalom tereiben. A Munkásképző Egylet kapcsolatban állt a helyi Gyermekbarát Egylettel és a turista egylettel, és ezek révén is be tudott vonni szervezetlen munkásokat a munkáskultúrába. Kassák élettársa, Simon Jolán is itt találkozott azokkal a szocialista irodalmakkal, köztük Bebel *Nő és szocializmus* című kötetével, amelyek elkötelezték a mozgalom iránt.⁸⁸ Kassák és Balázs is a gyáron kívül, a munkásotthonban tudtak érdemben megismerkedni. Balázs egyaránt figyelemmel kísérte a polgá-

⁸⁴ Tánccmulatságokat az újpesti Colosseumban rendszeresen tartott az Újpesti Munkásképző Egylet is, valószínűleg Kassák és Balázs is ide szervezte a táncestet.

⁸⁵ KASSÁK Lajos: Egy ember élete. *Nyugat*, 1927/2. 159.

⁸⁶ Kassák az Újpesti Munkásotthonra hivatkozik, de az csak 1909-ben nyitott meg. Kassák és Balázs feltehetően az egylet egyik gyülekezőhelyére szervezte az eseményeket.

⁸⁷ „Nők és férfiak, meglelt emberek jöttek el kis panaszaikkal, mi komolyan a lelkükre beszélünk, megértő és békés szavakkal kiszedtük a méregfogait, s ez a módszer általában nagyon jó agitációs lehetőségnek bizonyult.” KASSÁK Lajos: Egy ember élete. *Nyugat*, 1927/2. 160.

⁸⁸ KASSÁK Lajos: Egy ember élete. *Nyugat*, 1931/18–19. 349.

ri és a munkáskultúrát, olvasta Kassák verseit, és nemcsak a sztrájkok alatt vállalt szónoki feladatokat, de rendszeresen szavalt szépirodalmat is. Kassák regényéből azonban kevés derül ki Balázs szakegyleti munkájának részleteiről. Azzal, hogy Kassák kiemelt szerepet tulajdonít a Balázs által végzett kulturális tevékenységeknek, közvetetten amellet érvel, hogy a munkáskultúra mindazon intézményei – a munkásotthonok, munkássport-egyesületek, dalkörök stb. –, amelyek túlmutatnak a húzóágazatok szakmunkásainak gazdasági harcán, lényegi szerepet játszottak a Balázshoz és hozzá hasonló agitátorok politikai szocializációjában. E terek ugyanis lehetőséget biztosítottak egy olyan, a szociáldemokrata szervezeti öntudaton túlmutató osztálytudat megteremtésére, amely nem vagy legalábbis kevésbé függ a szereplők bér munkában betöltött szereplehetőségeitől.

Kassák az otthonba szervezett házi bírósággal kapcsolatban azt írja, hogy Balázssal „[v]alósággal egy egészséges, nagy családot formáltunk a gyárból”.⁸⁹ A bíróság Kassák szerint hatékony fóruma lett az agitációnak is, amelyet Kassák és Balázs az egylettől szinte függetlenül folytattak, törekedve arra, hogy a munkások a gyárban folyó mozgalmi munkát ne kössék össze közvetlenül a szakszervezeti bürokráciával: „A központi szakszervezet titkárát és elnökét, akik egész megjelenésükben tipikus zsidóemberek voltak [sic!], nem engedték közéjük. Ők ezért nem is igen haragudtak, betegsegélyezői alkalmazottak voltak, tudták, hogy a megszorodott taglétszám ügyis az ő érdemeikre írandó. Hagytak bennünket szabadon dolgozni.”⁹⁰

Balázs a többi szövönővel együtt dolgozott, személyesen ismerte a munkásokat, de ismerte a szocialista szervezeti struktúrát, a munkáskultúra intézményeit is, és részt vett a frissen szerveződő textilipari szakszervezeti szövetség munkájában. A hozzá hasonló, helyi agitátorok mindenhol fontos részt vállaltak a szakszervezeti vezetés és a munkások közötti közvetítésben. Ezeknek a szereplőknek egyszerre kellett átlátniuk a munkások mindennapi valóságát és érteniük a szakszervezet működésének

⁸⁹ KASSÁK Lajos: Egy ember élete. *Nyugat*, 1927/2. 160.

⁹⁰ Uo. 159.

szabályait. Ők hangolták össze és hozták közös nevezőre az egylet vezetőségét és a munkások különböző csoportjait.⁹¹ Kassák szerint Balázssal közös munkájuknak köszönhetően: „A huligán gyárból a szervezet legerősebb telepe lett.”⁹² A látványos egyleti létszámnövekedést viszont ők is csak gazdasági agitációval tudták elérni, a munkások azért csatlakoztak az egylethez, mert Kassák és Balázs azt ígérte nekik, „hogy ezáltal pénzben kifejezhetően megjavul a helyzetük”,⁹³ és az ígért bérjavítás szinte azonnal sztrájkkövetelésként jelent meg.

Az 1907–1908-as jó mezőgazdasági hozam és az 1907-es rész-sikerek alapján Kassák és Balázs racionálisan számolhatott azzal, hogy egy szervezett sztrájk esetén további engedményekre kényszeríthető a gyárvezetés. Kassák szerint a Textilmunkások Szövetsége 1908-ban sem támogatta a sztrájkot, mivel attól tartottak, hogy a sikertelen sztrájk újra szétzilálja a frissen szervezett munkások közösségét. Az új tagok megtartásához viszont a szervezetnek demonstrálnia kellett, hogy komolyan tesz azokért a célokért, amelyek miatt a munkások beléptek. A helyi szakegylet 1908. április 20-án levélben fordult az igazgatósághoz, és huszonöt százalékos béremelést, napi tízórai munkaidőt, ember-séges bánásmódot és a bizalmi férfiak és bizalmi nők elismerését követelte. A válasz helyett május 8-án az igazgatóság a pácoló osztályon dolgozók napi keresetéből 40 fillért levont, ezért az érintett munkások beszüntették a munkát, leállítva ezzel a gyár termelését.⁹⁴ Bár Kassák szerint a sztrájk szervezetten zajlott, és sikerült a gyár „szinte nélkülözhetetlennek látszó”⁹⁵ munkaerejét elérő bizalmi rendszert szervezni, azt hamar letörték. A rendőrségi jelentések szerint „a gyári igazgatóság a sztrájkoló munkásokat elbocsájtotta, s azok munkakönyvét a VII. kerületi

⁹¹ A helyi agitátorok szerepéről bővebben: BÓDY Zsombor: A hétköznapi élet története. Munkás visszaemlékezések a századforduló idejéből. In: BÓDY Zsombor–MÁTAY Mónika–TÓTH Árpád: *A mesterségek iskolája. Tanulmányok Bácskai Vera 70. születésnapjára*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 275–293.

⁹² KASSÁK Lajos: Egy ember élete. *Nyugat*, 1927/2. 159–160.

⁹³ Uo. 160.

⁹⁴ Panaszfelvételi jegyzőkönyv, 1908. május 8. BFL XV. f. 20.48. VI.1a. 922/1908.

⁹⁵ KASSÁK Lajos: Egy ember élete. *Nyugat*, 1927/2. 160.

előjáróság útján kiadta. Az elbocsájtottak egy része május hó 18-án és a következő napokon munkára jelentkezett, s ezeket az igazgatóság mint új munkásokat a régi feltételek mellett ismét felvette.⁹⁶ Balázst és Kassákot elbocsátották.⁹⁷ Az *Egy ember életében* később Kassák azt írja Balázsról, hogy „kávémérést nyitott magának”, majd vidékre költözött, ahol színésznőként kezdett dolgozni.⁹⁸

Amikor Kassák a jutagyról írva élesen szembeállítja a hagyományos szakszervezeti munkát a közösségben végzett kulturmunkával, egy olyan narratívát állít fel, amely szerint a kulturális munka hozza létre a mozgalom számára az organikus értelmiség azon tagjait, akiknek elsődleges közege nem a szakszervezeti hálózat, ezért érdemben tudják segíteni a nehezen szervezhető munkásság mozgalomba kapcsolását. Ugyanakkor a tanulmányban tárgyalt 1907–1908-as események alapján dinamikusabb viszonyt feltételezhetünk a szervezés gazdasági és kulturális oldala között. A gazdasági és kulturális munka közötti ilyen elvágólagos különbségtétel az *Álláspont* című szöveg 1924-es programját, Kassák és az MSZDP 1920-as éveket jellemző viszonyát, és nem a jutagyár századfordulós viszonyait tükrözik.

Összegzés

Tanulmányomban arra kerestem a választ, miként beszéli el a *Népszava* és Kassák az ipari munkásság egy olyan csoportjának a történetét, amelynek egyazon gazdasági-politikai térben kellett navigálnia az erős szakszervezetekkel rendelkező ipari ágazatokkal, viszont nem vagy alig részesült a szociáldemokrata, szakmunkásokra támaszkodó szervezetek által kiharcolt elő-

⁹⁶ Rendőrségi jelentés, 1908. május 2. BFL XV. f. 20.48. VI.1a. 1055/1908.

⁹⁷ Balázs 1911-ben még jelen volt az Újpesti Munkásotthon közösségében, mert az annak javára rendezett szilveszterestélyen a főülfizetők névsorában szerepelt. *Népszava*, 1911. január 28. 11.

⁹⁸ KASSÁK Lajos: Egy ember élete. *Nyugat*, 1931/22. 519. Simon Jolánnak címzett levelében Balázs említi, hogy az üzlet felőrölte a megtakarításait. Kassák Múzeum, leltári szám: KM. 2012/1–7.

nyökből. A *Népszava* sematikus képet festett az 1903-as sztrájk-ról, és a tudósítások célja az volt, hogy a munkásság nagyközönsége előtt agitáljon a szakegylet mellett. E leegyszerűsítő narratíva szervezeti és szimbolikus ellentétek sorozatát fedte el. A *Népszava* a jutagyi munkásnők alacsony szervezettségét, amely a munkások gazdasági pozíciójából adódott, tudati, ismereti problémaként kezelte, és a sztrájkot a munkásnők öntudatra ébredéseként értelmezte, amelynek közvetlenül a szakegyleti létszám növekedését kellett volna eredményeznie.

Kassák a munkások általános szervezetlenségét szintén kulturális, tudatbeli okokra vezette vissza, és a gyárban végzett mozgalmi munkája során sokban követte azt a szervezetépítési stratégiát, amelyet a *Népszava* 1903-ban kijelölt. Ugyanakkor nála a jutagyi események bemutatására rávetülnek azon mozgalomértelmezések és konfliktusok, amelyek Kassák emigrációs éveit meghatározták. A szöveg elemzésének tanulsága tehát nem az, hogy Kassák mozgalmiszervezőként sikeresebb volt, mint a frissen alakuló textilipari szakszervezet alkalmazottai, hanem az, hogy Kassák a bécsi emigráció éveiben egy olyan pozícióból értelmezte a jutagyi eseményeket, amelyből jobban látszódnak a belső konfliktusok és az azokat mérsékelni igyekvő helyi, mozgalmi munka. Ez a nézőpont azonban azt már nem teszi láthatóvá, hogy a szakszervezettől függetlenül vagy azzal szembenő sztrájkoknak és megmozdulásoknak Kassák érkezése előtt is komoly hagyománya volt a jutagyi gyárban, és az alacsony szakegyleti taglétszám sosem járt együtt a munkások általános érdektelenségével vagy az egymás iránt mutatott szolidaritás hiányával.